

SWEDENBORGS
MINNESMEDALJ,
utgiven av Vetenskaps-
akademien 1852.

Swedenborgs återkomst

Christer Nordlund

Fotografiet till höger fångar en sällsam händelse i Vetenskapsakademiens moderna historia. Det är den 5 april 1978 och en skara dignitärer har samlats i sessionssalen för att bevittna hur Akademiens vaktmästare ceremoniellt placerar ett kranium på en kudde av svart sammet. Det är inte vilket kranium som helst. En månad tidigare hade det anrika auktionshuset Sotheby's i London bjudit ut objektet till försäljning under rubriken "Swedenborgs skalle". Presentationen löd: "An original skull apparently of Emanuel Swedenborg (1688–1772), the celebrated Swedish scientist, savant philosopher and theologian, founder of the New Jerusalem (or Swedenborgian) Church." Nu hade kraniet genom Vetenskapsakademiens försorg införskaffats och förts till Stockholm för att beskådas, studeras och fotograferas. Därefter skulle det läggas i Swedenborgs sarkofag i Uppsala domkyrka, där en särskild minnesgudstjänst hölls den 4 maj.

Att Vetenskapsakademien på detta sätt engagerade sig i en skalle från 1700-talet kan måhända förefalla märkligt. Men händelsen hänger samman med en lång tradition i Akademiens kunskapshistoria, som handlar om vården av Swedenborgs minne.

Kopplingen mellan Vetenskapsakademien och Swedenborg går tillbaka till 1740, då han valdes in som ledamot nummer 60 på förslag av Linné. Swedenborg stod då på krönet av sin karriär som vetenskapsman och var dessutom en berest och respekterad ämbetsman, tillika riksdagsman. Vid sidan av sitt arbete vid Kungliga bergskollegiet, det ämbetsverk som ansvarade för den statliga kontrollen av gruvnäringen i Sverige, hade han utvecklat ett kreativt naturfilosofiskt författarskap som behandlade allehanda geologiska och kosmologiska ämnen, såsom materiens uppbyggnad och universums uppkomst och utveckling. Han studerade även hjärnans anatomi och gav sig på att utreda frågan om själens natur och odödlighet liksom

VETENSKAPSAKADEMIENS UPPSYNINGSMAN Gustav Lundqvist visar upp Swedenborgs kranium i sessionssalen. Strax bakom honom står överbibliotekarie Wilhelm Odelberg.

förhållandet mellan den fysiska och den mentala världen. Så särskilt aktiv i Vetenskapsakademien blev Swedenborg aldrig, delvis på grund av att han omedelbart hamnade i en vetenskaplig dispyt med ledamoten Anders Celsius rörande frågan om kompassens natur. Redan tre år efter invalet slutade han helt att gå på Akademiens möten. Men Swedenborg vinnlade sig ändå om att behålla sitt ledamotskap och publicerade i alla fall ett alster i *Handlingar*: "Beskrifning huru inläggningar ske uti marmor-skifvor, til bord eller annan hus-zirat" (1763). I sitt diplomatiska åminnelsetal framhöll bergsrådet Samuel Sandel att Swedenborg trots allt varit en värdig ledamot.

Swedenborgs senare berömmelse byggde emellertid inte främst på hans insatser som vetenskapsman och filosof utan på att han med tiden utarbetade ett eget teologiskt system, som kom att ligga till grund för ett nytt religiöst samfund. Någon skarp gräns mellan Swedenborgs vetenskap och teologi är det förvisso svårt att dra. Likt många andra av sin samtids tänkare var Swedenborg djupt troende och han såg vetenskapen som ett sätt att nå kunskap om Gud. Men hans teologi var ändå speciell. Den utvecklades i spåren av en religiös livskris, som drabbade honom under en utlandsvistelse i början av 1740-talet. Krisen följdes av en uppenbarelse att Gud kallat just honom för att uttyda och förmedla den sanna kristna tron. Dessutom upplevde Swedenborg att han fått direkt tillgång till "andevärlden". Han inledde därmed inträngande studier av kristendomens urkunder, samtidigt som han inhämtade kunskap om det översinnliga genom syner, drömmar och kommunikation med andar och änglar. Tolkningarna samlades och systematiserades i en lång rad latinska skrifter i gränslandet mellan filosofi, teologi och spiritism, vilka på grund av den svenska censuren publicerades utomlands.

Det teologiska system som Swedenborg utarbetade byggde på Bibelns ord. Grunden var att universum och allt liv var en skapelse av Gud. Men tankebygget skiljde sig på flera sätt från den evangeliska lutherska läran. Utmärkande var idén att det existerar en direkt korrespondens mellan den fysiska verkligheten och det översinnliga. Enligt Swedenborg utgör andevärlden ett slags dimension mellan det jordiska livet och himlen respektive helvetet. I denna dimension inträder den som dör och det är där det avgörs var man slutligen hamnar. Alla änglar har tidigare varit människor och huruvida man blir ängel eller inte beror på hur man levt sitt jordeliv. Någon syndernas förlåtelse genom frälsning trodde Swedenborg inte på, inte heller någon treenighet, utan det var den sanna kärleken till Gud och summan av de utförda gärningarna som räknades. Utgångspunkten var att människans vilja är fri och att det ligger på henne själv att välja ett gudfruktigt och plikttroget liv. Läran inbegrep på det viset en sträng moralism, men också hopp om en lycklig framtid på den andra sidan.

Det har föreslagits att Swedenborg drabbades av psykisk sjukdom och att hans syner och uppenbarelser var resultat av hallucinationer. Även i hans samtid mötte hans påstådda kontakter med andliga väsen skepsis och kritik. I skriften *Träume eines Geistersehers* (1766) gav filosofen Immanuel Kant honom epitetet "ärkefantasten bland alla fantaster". Det hindrade dock inte andra från att uppfatta Swedenborg som en trovärdig profet med ett tilltalande budskap. Redan under sin livstid fick han proselyter, men det stora genombrottet kom efter hans död. År 1787 grundades i London den första församlingen i linje med Swedenborgs förkunnelse, The New Church. Den följdes snart av fler, både i England och i andra länder. År

1810 skapades även ett Swedenborg Society i London, med uppgiften att sprida swedenborgsk litteratur. Läran spreds också till USA, där de första kyrkorna byggdes i Baltimore och Philadelphia i början av 1800-talet. År 1897 konstituerades General Church of the New Jerusalem och Swedenborg hade därmed blivit ett av de mest kända svenska namnen internationellt.

Mot bakgrund av Swedenborgs blygsamma insatser för Akademiens arbete i kombination med hans senare karriär som andeskådare och uttolkare av himmelriket, skulle man kunna föreställa sig att Vetenskapsakademiens intresse för honom borde ha avtagit med tiden. I stället blev det tvärtom. Ett tidigt tecken på det är tillkomsten av Swedenborgs minnesmedalj 1852, åttio år efter hans död. Utvecklingen kan vidare spåras genom Akademiens hållning till hans litterära kvarlåtenskap. Efter Swedenborgs död donerades detta material till Akademiens bibliotek, medan hans privata bibliotek såldes via Bokauktionskammaren i Stockholm. Till en början ägnade Vetenskapsakademien samlings föga uppmärksamhet och man var inte heller så noga när det gällde utlån av manuskript till ledamöter och utländska swedenborgare. Men omtanken om donationen växte i takt med Swedenborgs internationella anseende, vilket medförde att Akademien under 1800-talet både säkrade sitt ägande i juridisk mening och intensifierade arkivarbetet med att sortera, katalogisera och komplettera materialet. I början av 1900-talet inrättades en särskild kommitté för utgivandet av Swedenborgs skrifter, och sedan 1920-talet har även anslag i syfte att stödja Swedenborgrelaterade studier delats ut. Akademien blev genom denna minneskultur en aktör som främjade både kunskapen om Swedenborg och, indirekt, kulten kring honom.

Hur hamnade då Swedenborgs kranium i denna historia? Något formellt ansvar för hans kvarlevor har Vetenskapsakademien aldrig haft. När Swedenborg dog gravsattes han i Svenska kyrkan i Londons East End och där låg han fram till 1908 då kyrkan revs och kistan fraktades till Uppsala domkyrka, där skelettet placerades i en magnifik sarkofag. Akademiens engagemang för Swedenborgs kropp väcktes emellertid när det framkom att skallen i sarkofagen inte var den rätta. Enligt spridda källor skulle den ursprungliga kistan ha öppnats redan i slutet av 1700-talet och skallen då bytts ut, varpå originalet blivit ett eftertraktat byte för 1800-talets kraniesamlare och frenologer. Ämnet intresserade forskare, och en serie vetenskapliga studier genomfördes i syfte att klargöra saken. Under 1960-talet fastslogs dels att skallen i Uppsala inte hörde ihop med resten av Swedenborgs skelett, dels att den äkta skallen fanns i förvar hos ett äldre par i Swansea, Wales.

När förhållandet hade klargjorts uppkom frågan om inte den äkta skallen borde förenas med resten av kvarlevorna. Frågan betraktades på vissa håll

MINNESMEDALJEN som Vetenskapsakademien utgav 1852, åttio år efter Swedenborgs död.

som kuriös eller till och med löjeväckande, men inom Vetenskapsakademien fanns det framträdande personer som tog den på största allvar. Wilhelm Odelberg, som var överbibliotekarie vid Vetenskapsakademiens bibliotek och därmed den som vårdade Swedenborgs samling, har vittnat om att han personligen kände ett starkt ansvar gentemot Swedenborg – enligt honom ”en av akademiens förgrundsgestalter genom tiderna” – och det gjorde tydligen även den då ständige sekreteraren Carl Gustaf Bernhard. Odelberg åtog sig därför uppdraget att som representant för Akademien försöka införskaffa kraniet direkt från ägarna i Swansea. Uppdraget misslyckades men Akademien gav inte upp. När kraniet senare bjöds ut på öppen auktion ställde Akademien, tillsammans med svenska staten och släktföreningen Swedenborg, medel till förfogande i syfte att vinna budet. Priset var beräknat till 4 000 pund men saken var av förståeliga skäl känslig. Auktionen avslutades till Akademiens favör inom mindre än 20 sekunder, varpå kraniet fördes till Stockholm med bistånd av Utrikesdepartementet. Några pengar betalades aldrig ut, däremot tilldelades Sotheby's Akademiens Swedenborgmedalj som tack.

Denna affär med ett kranium efter en avliden ledamot är sannolikt en engångsföreteelse i Vetenskapsakademiens moderna historia. Arbetet med att förvalta minnet av Swedenborg är däremot gammalt och ansvaret för detta tar Akademien än i dag. Numera har man dessutom ett internationellt åtagande att göra det. Den samling som förvaras i arkivet – närmare 40 000 sidor i form av tryckta texter, manuskript, utkast, dagboksanteckningar och brev – har nämligen bedömts vara så värdefull att den sedan 2005 finns upptagen på Unescos lista över så kallade världsminnen: det

dokumenterade kollektiva minnet hos jordens alla folk. Omfattningen i sig bidrar naturligtvis till samlingens värde eftersom så rika personarkiv från 1700-talet är sällsynta. Men värdet hänger också samman med kulturen kring Swedenborg och hans lära. Som det heter i Unescos motivering till beslutet att utkora arkivet till ett världsminne, har Swedenborgs budskap än i dag mottagare över hela världen och vissa av dessa betraktar rentav de bevarade dokumenten som relikier. Med fog kan man tala om en levande Swedenborgskult mitt i kunskapssamhället.

★

En introduktion till Swedenborgs liv och tänkande ges i Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria: Bildning och vetenskap under tusen år*, del 1: 1000–1809 (Stockholm, 2000). Swedenborgs relation till Vetenskapsakademien behandlas ingående i Inge Jonsson, ”Swedenborg and the Royal Swedish Academy of Sciences”, i Karl Grandin (red.), *Emanuel Swedenborg – Exploring a ”World Memory”: Context, Content, Contribution* (Stockholm, 2013). Samuel Sandels åminnelsetal är publicerat som *Åminnelse-tal, öfver Kongl. Vetenskaps-Academiens framlidne ledamot, Assessoren i Kongl. Maj:ts och Rikens Bergs-Collegio Herr Emanuel Swedenborg* (Stockholm, 1772). Hanteringen av Swedenborgs efterlämnade samling tas upp i S. C. Eby, *The Story of the Swedenborg Manuscripts* (New York, 1926) och Maria Berggren, ”The Swedenborg archives in perspective: A collection and a catalogue”, i *Emanuel Swedenborg – Exploring a ”World Memory”*. Wilhelm Odelberg beskriver Vetenskapsakademiens insatser för att införskaffa kraniet till Sverige i ”Emanuel Swedenborgs kranium – förlorat och återbördat”, *Arte et Marte: Meddelanden från Riddarhuset* (1993), och även i sin biografi *Lärdom för livet* (Stockholm, 1999), 397–409. Minnesmedaljen presenteras i Cecilia Bergström (red.), *För efterkommande: Kungl. Vetenskapsakademiens medaljer 1749–2007* (Stockholm, 2010). Om Unescos världsminnesprogram kan man läsa i skriften *En introduktion till Memory of the World – Världsminnesprogrammet* (Stockholm, 2012), där Karl Grandin bidragit med texten ”Emanuel Swedenborgs arkiv”.